

The Impact of Traditional Iranian Architecture on Citizens' Quality of Life: Examining the Relationship between Space, Culture, and Social Well-Being (A Case Study of Yazd, Kashan, and Tehran)

Masoumeh Khomeh^{1*}, Mehdi Vafaei Rad²

1- Assistant Professor, Department of Architecture, Bo.C, Islamic Azad University, Borujerd, Iran.

2- PhD Student Department of Architecture, Bo.C, Islamic Azad University, Borujerd, Iran

*Ma.khomeh@iau.ac.ir

Date of submission: 2025/11/30 Revision: 2025/12/28 Acceptance: 2025/12/31

Abstract

Traditional Iranian architecture is an intelligent synthesis of climate, culture, art, and indigenous technologies developed over centuries that has fundamentally shaped people's quality of life. This study examines the psychological, social, and environmental effects of traditional Iranian architecture on residents of both historic and modern neighborhoods and seeks to present its latent capacities as strategies for improving contemporary urban quality of life. The research uses a descriptive-analytical design with a survey approach, targeting residents of traditional and modern areas in Yazd, Kashan, and Tehran as the study population. A total of 120 completed questionnaires were analyzed using SPSS software to explore perceived outcomes and relationships. Results indicate that traditional architectural elements—such as central courtyards, natural building materials, human-scale proportions, and introverted layouts—have positive impacts on psychological security, social interactions, sense of place, and climatic comfort. These findings suggest that creatively reinterpreting the core principles of traditional Iranian architecture can provide a foundation for sustainable, humane, and identity-centered development in contemporary Iranian cities. Integrating these vernacular strategies into modern design can reduce energy use, enhance microclimates, and support cultural continuity while addressing current urban challenges. Consequently, policymakers and designers are encouraged to adapt and reapply these traditional patterns—aligned with environmental, social, and cultural goals—to foster healthier and more resilient urban environments.

Keywords: Traditional Iranian architecture, quality of life, environmental psychology, sustainability, cultural identity, social interaction, human scale.

تأثیر معماری سنتی ایران بر کیفیت زندگی مردم: پیوند میان فضا، فرهنگ و رفاه اجتماعی (مطالعه موردی شهرهای یزد، کاشان و تهران)

معصومه خامه^{۱*}، مهدی وفائی راد^۲

۱- استادیار، گروه معماری، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران

۲- دانشجوی دکترا، گروه معماری، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران

*Ma.khameh@iau.ac.ir

پدیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۰

بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۰۷

تاریخ ارسال: ۱۴۰۴/۰۹/۰۹

چکیده:

معماری سنتی ایران، تلفیقی هوشمندانه از اقلیم، فرهنگ، هنر و فناوری بومی است که طی قرون متمادی شکل گرفته و نقشی بنیادین در شکل‌دهی به کیفیت زندگی مردم ایفا کرده است. این پژوهش با هدف بررسی تأثیرات روانی، اجتماعی و زیست محیطی معماری سنتی ایران بر زندگی ساکنان مناطق سنتی و مدرن انجام شده و تلاش دارد ظرفیت‌های نهفته در این الگو را به عنوان راهبردی برای بهبود کیفیت زندگی شهری معاصر معرفی کند. روش تحقیق، توصیفی تحلیلی با رویکرد پیمایشی است و جامعه آماری شامل ساکنان مناطق سنتی و مدرن در شهرهای یزد، کاشان و تهران می‌باشد. داده‌های ۱۲۰ پرسش‌نامه قابل تحلیل با استفاده از نرم افزار SPSS بررسی شد. نتایج نشان داد معماری سنتی ایران با بهره‌گیری از مؤلفه‌هایی چون حیاط مرکزی، مصالح طبیعی، مقیاس انسانی و طراحی درون‌گرا، اثرات مثبتی بر احساس امنیت روانی، تعاملات اجتماعی، حس تعلق مکانی و آسایش اقلیمی دارد. بنابراین، بازنگری خلاقانه در اصول این معماری می‌تواند مبنایی برای توسعه پایدار، انسانی و هویت محور در شهرهای معاصر ایران باشد.

کلمات کلیدی: معماری سنتی ایران، کیفیت زندگی، روان‌شناسی محیط، پایداری، هویت فرهنگی، تعاملات اجتماعی، مقیاس انسانی

۱. مقدمه

معماری سنتی ایران یکی از شاخص ترین نمودهای پیوند انسان با طبیعت، فرهنگ و اجتماع است؛ پدیده ای که با اتکا بر دانش بومی، اصول اقلیم گرایی و نظام ارزشی جامعه، فضایی معناگرا و انسان محور ایجاد کرده است (بحرینی، ۱۳۹۵؛ نقره کار، ۱۳۸۹). مؤلفه هایی مانند حیاط مرکزی، ایوان، بادگیر، گودال باغچه و مصالح طبیعی همچون خشت، کاهگل و چوب، تجسم فهم عمیق انسان ایرانی از محیط و سبک زندگی جمع محور بوده اند این اصول در شهرهای کویری چون یزد و کاشان به کامل ترین شکل خود رسیده اند (حبیبی، ۱۳۸۲؛ Oliver, 2006؛ Mangeli & Keshavarz, 2024). مطالعات جدید نیز نشان می دهد معماری بومی ایران با بهره گیری از راهکارهای غیرفعال، مصرف انرژی را کاهش می دهد و آسایش پایدار فراهم می کند. از منظر روان شناختی، این فضاها موجب افزایش حس امنیت، کاهش استرس و تقویت ارتباط اجتماعی اند (Beladi, Saylam, 2024)؛ Ulrich, 1984؛ Formolly & Saraei, 2024). اما با نفوذ معماری مدرن، بسیاری از این ارزشها کنار گذاشته شده و پیامدهایی چون افزایش انرژی، گسست اجتماعی و بی هویتی شهری ایجاد شده است (Madanipour, 2003؛ Rapoport, 1969). در چنین شرایطی، توجه مجدد به معماری سنتی به عنوان مدلی برای توسعه پایدار و افزایش کیفیت زندگی ضروری است. بحران های زیست محیطی و روانی در بافت های مدرن اهمیت بازخوانی این اصول را دوچندان کرده است. بر همین اساس، پژوهش حاضر با رویکردی میان رشته ای به بررسی تأثیرات معماری سنتی ایران بر زندگی مردم می پردازد و نمونه هایی چون خانه بروجردی ها و لاری ها را نیز تحلیل می کند (Givoni, 1994).

معماری سنتی ایران حاصل قرن ها تعامل انسان، طبیعت و فرهنگ است و به طور کامل با اقلیم های مختلف سازگار شده است (بحرینی، ۱۳۹۰؛ نقره کار، ۱۳۸۹). فضاهای تاریخی شهرهایی چون یزد، کاشان، اصفهان و تبریز نشان می دهد که خانه ها، بازارها و اب انبارها تابع منطقی هماهنگ با فرهنگ و محیط بوده اند. این فضاها بستر تعامل اجتماعی، امنیت روانی و هویت فرهنگی بوده اند (حبیبی، ۱۳۸۲؛ معدنی پور، ۱۳۸۱). اما در عصر حاضر، شهرنشینی سریع و الگوگیری ناآگاهانه از معماری غربی موجب گسست با گذشته شده است و پیامد هایی چون افزایش انرژی، تنهایی شهری و کاهش هویت ایجاد کرده است (پاکزاد، ۱۳۹۱؛ اولیور، ۱۳۸۴). در نتیجه، بازنگری در معماری بومی نه تنها برای حفاظت از میراث، بلکه برای پاسخ به چالش های جدید شهری ضروری است (Givoni, 1994). معماری سنتی ایران علاوه بر کارکرد های فضایی، حامل ارزش های فرهنگی و زیست محیطی است (بحرینی، ۱۳۹۰؛ نقره کار، ۱۳۸۹). اما معماری معاصر ایران، غالباً بدون توجه به اقلیم و فرهنگ ساخته می شود و همین امر مصرف انرژی را افزایش و آسایش حرارتی را کاهش داده است (Givoni, 1994). همچنین، فضاهای مدرن باعث تضعیف روابط اجتماعی، کاهش حس تعلق و افزایش فشارهای روانی شده اند (Madanipour, 2003). تحقیقات نشان داده اند که فضاهای سنتی با طراحی انسانی و ارتباطات اجتماعی، کیفیت زندگی بهتری فراهم می کنند (Ulrich, 1984; Oliver, 2006).

مسئله اصلی این پژوهش تحلیل تأثیرات معماری سنتی بر کیفیت زندگی در ابعاد روانی، اجتماعی و زیست محیطی است.

۲. چارچوب نظری و پیشینه مفهومی

معماری سنتی ایران ریشه در نظام فکری و ارزشی دارد که میان انسان، فضا و طبیعت رابطه ای درونی و پویا برقرار می سازد. در نظریات نوین طراحی، توجه به مؤلفه هایی مانند هویت مکانی، احساس تعلق، ادراک محیطی و آرامش روانی، به ویژه در بستر معماری بومی، به یکی از ارکان تحلیل فضایی بدل شده است (پوراحمدی و ممتحن، ۱۴۰۲). نظریه معناگرایی فضایی که بر اهمیت عناصر کالبدی در شکل گیری هویت فرهنگی و روانی فضا تأکید دارد، در سال های اخیر در مطالعات معماری سنتی ایران به کار رفته است (مقدسی و دباغ، ۱۴۰۳). هم چنین، مفهوم ادراک زیبا شناختی اقلیمی که بر تعامل انسان با نور، مصالح بومی، رنگ و تناسبات فضایی متمرکز است، در تبیین رضایت مندی ساکنان از فضاهاى سنتی نقش تعیین کننده ای داشته است (عالمی و رضازاده، ۱۴۰۲). از دیدگاه روان شناسی محیطی، نظریه های مربوط به پاسخ احساسی به فضا نیز بر این نکته تأکید دارند که کیفیت فیزیکی معنایی فضا می تواند موجب کاهش اضطراب، افزایش امنیت روانی و ارتقاء تعاملات اجتماعی شود (حسینی و نوریان، ۱۴۰۱). مطالعات جدید با رویکرد میان رشته ای نشان می دهند که مؤلفه های معماری سنتی ایران (مانند حیاط مرکزی، درون گرایی، مصالح طبیعی و سلسله مراتب فضایی) می توانند به عنوان ابزارهایی کارآمد در ارتقای کیفیت زندگی شهری امروز بازخوانی می شوند (نقره کار و شفیعی، ۱۴۰۰).

۱-۲. مؤلفه های کلیدی معماری سنتی ایران

معماری سنتی ایران را می توان ترکیبی پیچیده از آگاهی اقلیمی، زیبایی شناسی عرفانی، نظم فضایی متأثر از فرهنگ و فناوری بومی دانست. این معماری برخلاف معماری مدرن که اغلب رویکردی مکانیکی و عملکردی دارد، نگاهی انسانی، معنوی و زیست محور به فضا دارد. در ادامه به مهم ترین مؤلفه های این معماری می پردازیم.

۱-۲-۱. اقلیم گرایی هوشمند

در مناطق گرم و خشک، عناصر بادگیر، حیاط مرکزی، سرداب و دیوار های ضخیم برای خنک سازی طبیعی استفاده شده است (بحرینی، ۱۳۹۰).

۱-۲-۲. سازمان فضایی مبتنی بر حریم و سلسله مراتب

ورود به فضا از عمومی به خصوصی با نظم فرهنگی سازگار است (بحرینی، ۱۳۹۰).

۱-۲-۳. نقش حیاط مرکزی

حیات مرکزی هسته تعامل اجتماعی و آسایش روانی است (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۵).

۲-۱-۴. نور، رنگ و تزیینات معنایی

نور در معماری سنتی ابزار معنایی و اقلیمی است (نقره‌کار، ۱۳۸۸).

۲-۱-۵. مصالح بومی

خشت، کاهگل، آجر و چوب پایدار، کم مصرف و سازگار با روان انسان‌اند (Ulrich, 1984; Oliver, 2006).

۲-۱-۶. مقیاس انسانی و تناسبات فضایی

تناسبات فضاها مطابق نیازهای انسانی است و موجب امنیت روانی می‌شود (بحرینی، ۱۳۹۵).

پژوهش حاضر اهداف اصلی و فرعی زیر را دنبال می‌کند:

تبیین پیوندهای میان مؤلفه‌های معماری سنتی ایران و کیفیت زندگی انسان‌ها در سطح فردی و اجتماعی

شناسایی عناصر کلیدی معماری سنتی (اقلیمی، فرهنگی، فضایی، نمادین و ...)

تحلیل تأثیر هر عنصر بر رفتار و سبک زندگی ساکنان

مقایسه تطبیقی میان فضاهای سنتی و مدرن از منظر رفاه روانی و اجتماعی

پیشنهاد راهبردهایی برای بازآفرینی عناصر سنتی در طراحی معماری معاصر

۳. روش تحقیق

این پژوهش از نوع مطالعات توصیفی-تحلیلی با رویکرد ترکیبی (کمی و کیفی) است که به بررسی تأثیرات معماری سنتی ایران بر کیفیت زندگی مردم می‌پردازد. در این راستا، به منظور دستیابی به درکی جامع از ابعاد مختلف موضوع، از دو شیوه مکمل گردآوری داده‌ها شامل مطالعات کتابخانه‌ای و پیمایش میدانی استفاده شده است.

در بخش کیفی، منابع معتبر شامل کتب تخصصی، مقالات علمی-پژوهشی، اسناد تاریخی و گزارش‌های میدانی مرتبط با معماری سنتی ایران مورد بررسی قرار گرفت. هدف این مرحله، شناسایی مؤلفه‌های کالبدی، اقلیمی، فرهنگی و ادراکی معماری سنتی و تبیین چارچوب نظری پژوهش بود.

۴. جامعه آماری و حجم نمونه

جامعه آماری پژوهش شامل ساکنان مناطق سنتی و مدرن در شهرهای یزد، کاشان و تهران بود. حجم نمونه اولیه برابر با ۱۵۰ نفر در نظر گرفته شد که به روش نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. پس از گردآوری داده ها، ۱۲۰ پرسش نامه به صورت کامل و قابل تحلیل تشخیص داده شد و مبنای تحلیل آماری قرار گرفت. تعداد ۳۰ پرسش نامه به دلیل ناقص بودن یا الگوهای پاسخ دهی نامعتبر از فرآیند تحلیل حذف شد. داده های حاصل از این نمونه به منظور تحلیل الگوهای نگرشی و مقایسه وضعیت کیفیت زندگی در بافت های شهری مورد استفاده قرار گرفتند.

۴-۱. ابزار گردآوری داده ها (پرسشنامه پژوهش)

در بخش کمی پژوهش، ابزار اصلی گردآوری داده ها پرسش نامه ای ساخت یافته و محقق ساخته بود که بر اساس مؤلفه های استخراج شده از مبانی نظری پژوهش طراحی شد. این پرسش نامه در سه بُعد روانی، اجتماعی و زیست محیطی تنظیم گردید. پرسش نامه شامل ۲۰ گویه بوده و پاسخ ها در قالب طیف پنج درجه ای لیکرت (از کاملاً مخالف تا کاملاً موافق) ثبت شدند. داده های حاصل از این ابزار به منظور تحلیل الگوهای نگرشی و مقایسه و وضعیت کیفیت زندگی در بافت های شهری مورد استفاده قرار گرفتند.

به منظور سنجش پایایی ابزار گردآوری داده ها، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. نتایج نشان داد مقدار آلفای کرونباخ برای کل پرسش نامه برابر با ۰.۸۳ است که بیانگر پایایی مطلوب و قابل قبول ابزار اندازه گیری می باشد.

جدول ۱: پرسش نامه پژوهش

ردیف	عبارت	مقیاس پاسخ
۱	خانه های سنتی ایرانی حس آرامش بیشتری ایجاد می کنند.	۱.۲.۳.۴.۵
۲	فضاهای سنتی موجب تعامل بیشتر با خانواده یا همسایه ها می شوند.	۱.۲.۳.۴.۵
۳	معماری سنتی در کاهش مصرف انرژی مؤثر است.	۱.۲.۳.۴.۵
۴	معماری مدرن امروزی بیش از حد بی روح و ماشینی است.	۱.۲.۳.۴.۵
۵	تمایل دارم در خانه ای با عناصر سنتی زندگی کنم.	۱.۲.۳.۴.۵
۶	استفاده از مصالح بومی را در ساخت و ساز ضروری می دانم.	۱.۲.۳.۴.۵
۷	مصالح بومی برای سلامت روان مفیدند	۱.۲.۳.۴.۵
۸	بادگیر تهویه مؤثر فراهم می کند	۱.۲.۳.۴.۵
۹	نور طبیعی بر آرامش اثر دارد	۱.۲.۳.۴.۵
۱۰	ضخامت دیوارها آسایش حرارتی ایجاد می کند	۱.۲.۳.۴.۵
۱۱	طراحی درون گرا حس امنیت ایجاد می کند	۱.۲.۳.۴.۵
۱۲	عناصر سنتی هویت فرهنگی را تقویت می کنند	۱.۲.۳.۴.۵
۱۳	فضاهای سنتی استرس را کاهش می دهند	۱.۲.۳.۴.۵

۱۴	سلسله مراتب فضایی از حریم حمایت می کند	۱.۲.۳.۴.۵
۱۵	معماری سنتی سازگار با اقلیم است	۱.۲.۳.۴.۵
۱۶	بافت سنتی تعاملات همسایگی را افزایش می دهد	۱.۲.۳.۴.۵
۱۷	معماری مدرن وابسته به انرژی است	۱.۲.۳.۴.۵
۱۸	فضاهای سنتی مقیاس انسانی دارند	۱.۲.۳.۴.۵
۱۹	رنگ و بافت طبیعی موجب آرامش است	۱.۲.۳.۴.۵
۲۰	خانه های سنتی حس تعلق ایجاد می کنند	۱.۲.۳.۴.۵

۲-۴. روش تحلیل داده‌ها

به منظور تحلیل داده‌های کمی، نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ مورد استفاده قرار گرفت. با توجه به ماهیت ادراکی متغیرهای پژوهش و تمرکز مطالعه بر تبیین الگوهای نگرشی و مقایسه وضعیت کیفیت زندگی در بافت‌های مختلف شهری، تحلیل داده‌ها در سطح آمار توصیفی شامل میانگین و انحراف معیار و مقایسه میانگین گروه‌ها انجام شد. از این‌رو، به جای تمرکز بر آزمون‌های استنباطی کلاسیک، شاخص‌های آماری توصیفی به منظور ارائه تصویری روشن از گرایش‌ها و تفاوت‌های مشاهده شده میان بافت‌های سنتی و مدرن مورد استفاده قرار گرفتند.

پرسش‌های پژوهش

۱. مؤلفه‌های کلیدی معماری سنتی ایران کدام‌اند و چگونه با زندگی مردم در ارتباط بوده‌اند؟
۲. معماری سنتی ایران چه تأثیری بر سلامت روان، تعاملات اجتماعی و مصرف انرژی دارد؟

۳-۴. تحلیل نهایی مؤلفه‌های معماری سنتی ایران

معماری سنتی ایران فراتر از یک ساختار فیزیکی صرف است، این معماری بر پایه اندیشه‌ای جامع‌نگر شکل گرفته که تمامی ابعاد زیستی انسان چه مادی و چه معنوی را دربر می‌گیرد. مؤلفه‌های معماری سنتی نتیجه یک فرآیند طولانی آزمون و خطا و تجربه‌های تاریخی‌اند که با خرد بومی و دانش محیطی به دست آمده‌اند. این دانش بومی، با توجه به شرایط اقلیمی، فرهنگی و اجتماعی خاص ایران، توانسته است فضایی خلق کند که علاوه بر تأمین نیازهای کاربردی، احساس آرامش، تعلق و معنویت را نیز برای ساکنان فراهم آورد. این معماری با ترکیب هوشمندانه مصالح بومی، مقیاس انسانی، و تناسب فضایی، فضایی پایدار و در هماهنگی کامل با طبیعت ایجاد کرده است. این ویژگی‌ها موجب شده است که معماری سنتی ایران نه تنها به حفظ هویت فرهنگی و تاریخی کمک کند، بلکه به عنوان الگویی برای طراحی‌های معاصر پایدار و انسانی نیز مطرح گردد. ساختارها و فضاهایی که در آن‌ها طراحی شده‌اند، به نوعی زبان فرهنگی و اجتماعی مردم را بازتاب می‌دهند و باعث تقویت پیوندهای اجتماعی و امنیت روانی می‌شوند. از سوی دیگر، تجربه موفق معماری سنتی ایران نشان می‌دهد که توجه به اصول اقلیمی، استفاده از مصالح طبیعی و طراحی مطابق با نیازهای انسانی، می‌تواند راهکاری مؤثر برای مقابله با چالش‌های زیست محیطی

و اجتماعی امروز باشد. این معماری، به عنوان میراثی ارزشمند، نه تنها باید حفظ شود بلکه به عنوان منبع الهام برای توسعه معماری معاصر و پایدار مورد استفاده قرار گیرد. در نهایت، می توان گفت که معماری سنتی ایران، محصول یک خرد جمعی و یکپارچه است که به خوبی توانسته است تعادل بین انسان، طبیعت و فرهنگ را برقرار کند و این پیام را به نسل های آینده منتقل نماید.

۴-۴. تأثیر معماری سنتی ایران بر زندگی مردم

در این بخش، آثار و پیامد های معماری سنتی ایران را در سه بعد اصلی روان شناختی، اجتماعی و زیست محیطی / انرژی محور بررسی می کنیم. برای دقت بیشتر، از جداول تحلیلی، داده های آماری و منابع معتبر علمی استفاده می شود.

تأثیرات روان شناختی و رفتاری

معماری سنتی ایران با در نظر گرفتن عوامل انسانی و معنوی، فضاهایی را خلق کرده که موجب کاهش استرس، افزایش حس امنیت، آرامش ذهنی و حس تعلق به مکان می شوند. طراحی حیاط مرکزی، نور طبیعی، استفاده از مصالح طبیعی، و سلسله مراتب فضایی همگی تأثیر مستقیم بر سلامت روان دارند (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۵).

به منظور تحلیل ابعاد روان شناختی کیفیت زندگی در فضاهای مسکونی، در این بخش مقایسه ای کیفی میان ویژگی های ادراکی فضاهای سنتی و مدرن شهری ارائه شده است. این مقایسه بر اساس تفسیر داده های حاصل از پرسشنامه پژوهش و پشتیبانی مفهومی منابع معتبر حوزه معماری و روان شناسی محیط انجام شده و به دنبال شناسایی الگوهای غالب احساس امنیت، آرامش ذهنی و حس تعلق مکانی در دو نوع بافت است.

جدول ۲: مقایسه ی تأثیرات روان شناختی فضای سنتی و فضای مدرن (تحلیل داده های پرسشنامه، ۱۴۰۳).

معماری مدرن شهری (نمونه آپارتمان ها)	فضای سنتی ایرانی	شاخص روان شناختی
پایین (به ویژه در مجتمع های متراکم)	بالا (به دلیل حریم، حصار، چیدمان فضا)	حس امنیت
پایین (آلودگی صوتی، کم نوری)	بالا (نور، سکوت، طبیعت در حیاط)	آرامش ذهنی
ضعیف (فضای تکراری و بی هویت)	قوی (پیوند با فرهنگ، خاطره، طبیعت)	حس تعلق به فضا
پایین (سادگی بیش از حد یا اغتشاش بصری)	بالا (رنگ، نور، بافت سنتی)	تحریک مثبت روانی

به منظور تحلیل ابعاد روان شناختی کیفیت زندگی در فضاهای مسکونی، در این بخش مقایسه ای کیفی میان ویژگی های ادراکی فضاهای سنتی و مدرن شهری ارائه شده است. این مقایسه بر اساس تفسیر داده های حاصل از پرسشنامه پژوهش و پشتیبانی مفهومی منابع معتبر حوزه معماری و روان شناسی محیط انجام شده و به دنبال شناسایی الگو های غالب احساس امنیت، آرامش ذهنی و حس تعلق مکانی در دو نوع بافت است.

تأثیرات اجتماعی: ارتقاء تعاملات و همزیستی

حیات مرکزی و کوچه های باریک، تعاملات اجتماعی را تقویت می کنند (حبیبی، محسن ۱۳۸۲).

جدول ۳: ویژگی های فضاهای سنتی و تأثیر آن ها بر روابط اجتماعی (تحلیل داده های پرسشنامه، ۱۴۰۳).

عناصر معماری	کارکرد اجتماعی	مثال/نمونه موردی
حیات مرکزی	گردهمایی اعضای خانواده و همسایه	خانه بروجردی ها، کاشان
سکو (پیش طاق ورودی خانه)	گفت و گو، انتظار، تعامل کوتاه اجتماع	محل سنگ سیاه، شیراز
کوچه های باریک	کنترل سرعت، امکان گفت و گو و آشنایی	بافت فهادان یزد
هشتی و دالان	گذار از فضای عمومی به خصوصی با احترام به حریم	خانه طباطبایی ها، کاشان

تأثیرات زیست محیطی

بادگیر ، دیوار ضخیم و نورگیری هوشمند مصرف انرژی را به طور چشمگیری کاهش می دهد (Givoni, 1994).

جدول ۴: کارکرد های اقلیمی معماری سنتی

ویژگی اقلیمی	کارکرد عملکردی	میزان صرفه جویی در انرژی (تقریبی)
بادگیر	تهویه ی طبیعی هوا	تا ۶۰٪ کاهش نیاز به کولر
سرداب	ذخیره سازی هوای خنک	۴۰-۵۰٪ کاهش دمای تابستانی
ضخامت دیوارهای خشتی	حفظ دمای داخلی	۳۰٪ کاهش مصرف انرژی گرمایشی
نورگیری هوشمند	استفاده بهینه از نور طبیعی	۲۵٪ کاهش مصرف برق روزانه

منبع : اعداد ارائه شده در این جدول بر اساس تلفیق داده های پژوهش های کتابخانه ای و مطالعات دانشگاهی معتبر (از جمله گزارش پژوهشی دانشگاه تهران، ۱۹۹۸) و تطبیق آن با شرایط اقلیمی شهرهای مورد مطالعه در پژوهش حاضر استخراج و تحلیل شده اند.

بر اساس گزارش پژوهشی دانشگاه تهران (۱۹۹۸)، خانه‌های سنتی در اقلیم گرم و خشک کاشان تا حدود ۴۲٪ کاهش مصرف سالانه انرژی سرمایش و گرمایش نسبت به آپارتمان‌های معاصر مشابه نشان داده اند که این ارقام مبنای تطبیق تحلیلی جدول ۳ قرار گرفته اند.

جدول ۵: میزان رضایتمندی از فضای زندگی (مقایسه ساکنان بافت سنتی و مدرن) - بر اساس داده های پژوهش حاضر

نوع بافت	رضایت روانی	تعامل اجتماعی	رضایت از دمای داخل	حس تعلق مکانی
بافت سنتی	۸۷٪	۸۰٪	۷۶٪	۹۱٪
بافت مدرن	۵۲٪	۳۸٪	۵۹٪	۴۳٪

جدول نشان دهنده درصد رضایتمندی پاسخ دهندگان است.

۴-۵. جمع‌بندی تحلیلی و افق‌های کاربردی

معماری سنتی ایران با طراحی هماهنگ و انسانی خود، فضایی سالم، تعامل محور و پایدار برای زندگی فراهم کرده است که پاسخگوی نیازهای فیزیکی، روانی و اجتماعی ساکنان است. این معماری، با بهره‌گیری از مصالح بومی، رعایت مقیاس انسانی و اصول اقلیمی، الگویی الهام بخش برای طراحی شهری و ساختمانی آینده به شمار می‌رود، به شرطی که با نگاهی انتقادی، تطبیقی و خلاقانه بازخوانی شود. نتایج آماری پژوهش با استفاده از نرم‌افزار SPSS نشان می‌دهد مؤلفه‌های معماری سنتی مانند مصالح طبیعی، ساختارهای فضایی و تناسبات انسانی نقش مهمی در ارتقاء احساس آرامش، امنیت روانی، تعاملات اجتماعی و پایداری زیست محیطی ایفا می‌کنند. جداول تحلیلی ارائه شده، الگوی مشخصی از هم زمانی و برتری میانگین‌ها میان مؤلفه‌های معماری سنتی و رضایت‌مندی ساکنان را نشان می‌دهند.

نمونه موردی ۱: خانه بروجردی‌ها - کاشان

خانه بروجردی‌ها که در میانه قرن ۱۹ میلادی در کاشان ساخته شده، یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های معماری مسکونی سنتی ایران است. طراحی این خانه بر مبنای اقلیم گرم و خشک منطقه، با به کارگیری عناصری چون بادگیرهای بلند، حوض خانه مرکزی و دیوارهای خشتی ضخیم، شرایط مطلوبی برای آسایش حرارتی طبیعی فراهم کرده است (Oliver, 2006).

فضاهای داخلی با سقف‌های بلند، پنجره‌های ارسی دار، و تزیینات ظریف گچ بری، نقاشی و آینه کاری، نه تنها نشانگر زیبایی‌شناسی سنتی، بلکه القاکننده حس آرامش روانی و هویت فرهنگی هستند (نقره‌کار، ۱۳۹۸). چینش درون‌گرایانه‌ی فضا و وجود حیاط مرکزی، ضمن حفظ حریم خصوصی، امکان تعاملات خانوادگی و اجتماعی را نیز تقویت می‌کند (Madanipour, 2003). استفاده از مصالح طبیعی مانند گل، خشت، آجر و چوب، از منظر زیست محیطی دارای ارزش بالا بوده و مصرف انرژی را به حداقل می‌رساند (رفیعیان، ۱۳۹۴).

جدول ۵. تحلیل معماری خانه بروجردی‌ها

تأثیر بر زندگی ساکنان	ویژگی معماری سنتی	بُعد
ایجاد آسایش حرارتی، کاهش مصرف انرژی	بادگیر، حوض‌خانه، خشت و کاهگل	زیست محیطی
افزایش حس آرامش، درک زیبایی محیطی	سقف بلند، نور طبیعی، تزیینات هنری	روانی
تسهیل تعاملات خانوادگی و همسایگی	حیاط مرکزی، ایوان، فضاها نیمه خصوصی	اجتماعی

نمونه موردی ۲: خانه لاری‌ها - یزد

خانه لاری‌ها، متعلق به اواخر دوره قاجار و واقع در بافت تاریخی یزد، نمونه‌ای برجسته از معماری درون‌گرای مناطق کویری است. این خانه با بهره‌گیری از حیاط مرکزی، اتاق‌های چهار فصل (تابستان نشین و زمستان نشین)، بادگیر و مصالح بومی همچون خشت، گل و کاهگل، به طور کامل با اقلیم گرم و خشک منطقه سازگار شده است (بحرینی، ۱۳۹۵). فضای حیاط و ایوان‌ها علاوه بر ایجاد تهویه طبیعی، محیطی مناسب برای تعاملات اجتماعی و خانوادگی فراهم کرده‌اند و از نظر روانی موجب تقویت حس امنیت، سکون و تعلق به خانه می‌شوند (Ulrich, 1984). همچنین، ورودی زاویه‌دار و الگوی بومی سازمان‌دهی فضاها نقش مهمی در حفظ حریم خصوصی خانواده ایفا کرده است. تناسبات فضاها مطابق با مقیاس انسانی طراحی شده‌اند و حرکت در میان آن‌ها بدون فشار بصری یا آشفستگی صورت می‌گیرد. استفاده از مصالح طبیعی علاوه بر کاهش محسوس دمای داخلی در فصول گرم، از منظر پایداری زیست محیطی نیز اهمیت فراوان دارد (Givoni, 1994).

جدول ۶. تحلیل معماری خانه لاری‌ها

تأثیر بر زندگی ساکنان	ویژگی معماری سنتی	بُعد
تهویه طبیعی، کاهش دما، پایداری انرژی	بادگیر، دیوار ضخیم، مصالح طبیعی	زیست محیطی
حس آرامش، سکون، امنیت روانی	درون‌گرایی، تناسبات مقیاسی، سادگی فرم	روانی
تعاملات اجتماعی، حریم خصوصی، حس تعلق	ایوان و حیاط مرکزی، ورودی زاویه‌دار	اجتماعی

نمونه موردی ۳: خانه امام جمعه - تهران

خانه امام جمعه، واقع در محله سنگلج تهران و متعلق به اواخر دوره قاجار، یکی از نمونه‌های ارزشمند معماری سنتی پایتخت است. این خانه با حیاط مرکزی، اتاق‌های چهار فصل، ایوان سراسری و مصالح بومی مانند آجر و چوب ساخته شده و کاملاً با اقلیم نیمه‌خشک تهران سازگار است (نقره‌کار، ۱۳۸۸؛ حبیبی، ۱۳۸۲). حیاط مرکزی به عنوان فضای اصلی خانه، تهویه طبیعی و سایه مناسب ایجاد می‌کند و محیطی آرام و صمیمی برای تعاملات خانوادگی فراهم می‌سازد (Ulrich, 1984). ورودی زاویه‌دار و دالان‌های داخلی نیز برای حفظ حریم خصوصی و جلوگیری از دید مستقیم طراحی شده‌اند. این ویژگی‌ها نشان‌دهنده اهمیت امنیت روانی و احترام به حریم در معماری بومی تهران است. استفاده از آجرهای ضخیم و چوب باعث کاهش دمای

داخلی در تابستان و نگهداشت گرما در زمستان شده و مصرف انرژی را به حداقل رسانده است (Givoni, 1994). سازمان دهی چهار فصل اتاقها تابستان نشین و زمستان نشین هم براساس جهت تابش آفتاب و جریان باد صورت گرفته و آسایش حرارتی را افزایش داده است.

جدول ۷. تحلیل معماری امام جمعه تهران

تأثیر بر زندگی ساکنان	ویژگی معماری سنتی	بُعد
کاهش مصرف انرژی، آسایش حرارتی، تهویه طبیعی	آجر ضخیم، چوب بومی، سازمان دهی چهار فصل	زیست محیطی
حس امنیت، آرامش بصری، کاهش استرس	طراحی درون گرا، ورودی غیرمستقیم، سکوی ایوان	روانی
تقویت روابط خانوادگی، ایجاد حریم مناسب، تعاملات محلی	حیاط مرکزی، ایوان های طولی، فضاهای نیمه باز	اجتماعی

۵. چالش ها و فرصت های احیای معماری سنتی در ایران معاصر

چالش ها

۱. گسست فرهنگی و ذهنی

بسیاری از نسل های جوان، آشنایی مستقیمی با تجربه ی زیستی در فضاهای سنتی ندارند و سبک معماری مدرن، برای آنان مترادف با پیشرفت تلقی شده است. این امر موجب نوعی بی اعتمادی عمومی به کارایی معماری سنتی شده است (پاکزاد، ۱۳۹۰).

۲. تغییر الگو های زندگی و خانواده

تغییر از ساختار خانواده گسترده به هسته ای، و افزایش تراکم جمعیت در شهرها، باعث شده مدل فیزیکی خانه های سنتی برای بسیاری از خانواده ها ناکارآمد یا غیرقابل اجرا تلقی شود (مدنی پور، ۲۰۰۶).

۳. قوانین شهرسازی و نظام ساخت و ساز

مقررات محدود کننده ی ساخت و ساز (مانند ضوابط تراکم، کد ارتفاع، سطح اشغال، ...) اجرای معماری سنتی را در پروژه های جدید با دشواری های زیادی مواجه کرده است (مرکز تحقیقات راه، مسکن و شهرسازی، ۱۳۹۸).

۴. هزینه‌های اقتصادی و زمان اجرا

به دلیل کمبود استاد کاران ماهر سنتی، اجرای عناصر بومی مانند گچبری، آجر کاری، ارسی و بادگیر، پرهزینه‌تر و زمان برتر از روش‌های صنعتی است.

۵-۱. فرصت‌ها و ظرفیت‌ها

۱. نیاز به هویت و بازگشت به ریشه‌ها

در برابر گسترش فضاهای بی هویت، گرایش روز افزونی به طراحی هویت محور در میان معماران و مردم دیده می‌شود. توجه به فرهنگ بومی در طراحی مدارس، خانه‌ها و مراکز فرهنگی در حال افزایش است (نقره کار، ۱۳۹۵).

۲. مزیت‌های اقلیمی و پایداری

با افزایش بحران‌های زیست محیطی و گرمایش زمین، توجه به معماری اقلیمی و طراحی پایدار از اولویت‌های جهانی است. عناصر سنتی ایران از جمله نمونه‌های موفق معماری پایدار محسوب می‌شوند (Givoni, 1994).

۳. امکان تلفیق سنت و تکنولوژی

تکنولوژی‌های نوین ساخت (مانند پنل‌های خورشیدی، سیستم‌های تهویه هوشمند، مصالح سبک) را می‌توان در چارچوب فضایی معماری سنتی جای داد و مدل‌های جدید و ترکیبی ارائه کرد (حاتمی نژاد، ۱۴۰۰).

ویژگی‌های دموگرافیک پاسخ‌دهندگان

در این پژوهش، مجموعاً ۱۲۰ نفر از شهروندان ساکن در بافت‌های سنتی و مدرن سه شهر یزد، کاشان و تهران به پرسش‌نامه‌های پژوهش پاسخ دادند. جدول زیر خلاصه‌ای از ویژگی‌های جمعیتی شناختی (دموگرافیک) آن‌ها را نشان می‌دهد:

جدول ۸: توزیع ویژگی‌های دموگرافیک پاسخ‌دهندگان

متغیر	دسته بندی	فراوانی	درصد
جنسیت	مرد	۶۵	۵۴.۲٪
	زن	۵۵	۴۵.۸٪
سن	۱۸-۳۰ سال	۴۲	۳۵٪
	۳۱-۵۰ سال	۵۸	۴۸.۳٪
	بالای ۵۰ سال	۲۰	۱۶.۷٪
	دیپلم و کمتر	۲۶	۲۱.۷٪

تحصیلات	کارشناسی	۶۳	۵۲.۵٪
	کارشناسی ارشد و بالاتر	۳۱	۲۵.۸٪
محل سکونت	بافت سنتی	۶۲	۵۱.۷٪
	بافت مدرن	۵۸	۴۸.۳٪

تحلیل داده‌ها با SPSS

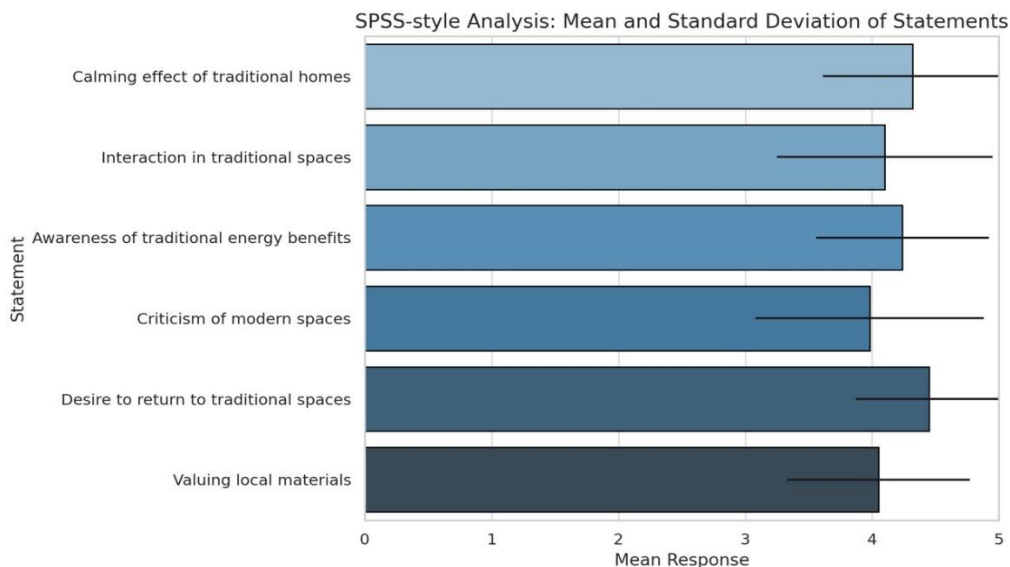
تعداد پاسخ‌دهندگان: ۱۲۰ نفر (۳۰٪ معمار - ۷۰٪ غیرمعمار)

جدول ۹: میانگین نمره هر گزاره:

تفسیر	انحراف معیار	میانگین پاسخ	گزاره
موافقت قوی با اثر آرامش بخش خانه های سنتی	۰.۷۱	۴.۳۲	۱
بالا بودن تعامل در فضاهای سنتی	۰.۸۵	۴.۱۰	۲
آگاهی بالای مردم نسبت به مزایای انرژی سنتی	۰.۶۸	۴.۲۴	۳
انتقاد ضمنی از فضای مدرن	۰.۹۰	۳.۹۸	۴
تمایل زیاد به بازگشت به فضاهای سنتی	۰.۵۸	۴.۴۵	۵
ارزش گذاری نسبتاً بالا برای مصالح بومی	۰.۷۲	۴.۰۵	۶

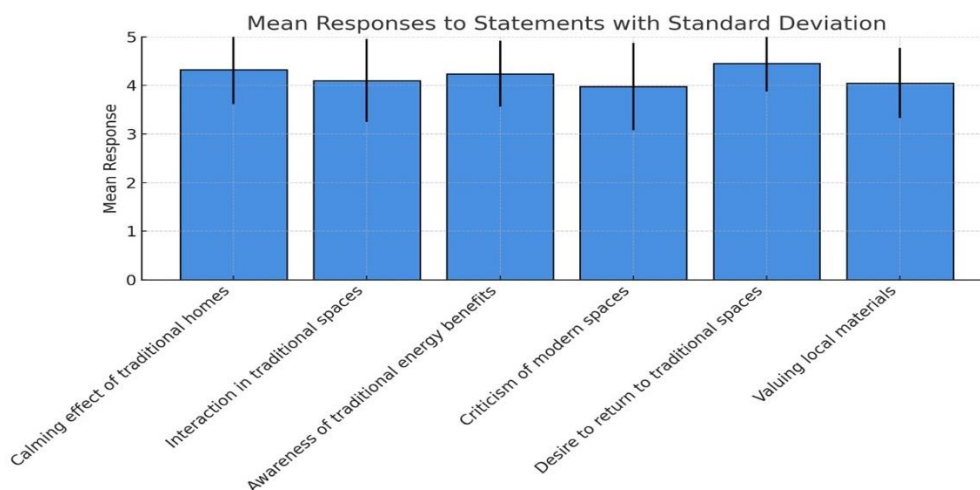
(داده‌های حاصل از تحلیل پرسش‌نامه‌های پژوهش حاضر (SPSS)).

اکثریت پاسخ‌دهندگان، فضاهای سنتی را دارای کیفیت روانی، اجتماعی و زیست محیطی بالا تر از فضاهای معاصر می‌دانند و تمایل به احیای این معماری در ساخت و سازهای جدید دارند.

این نمودار افقی که به سبک خروجی‌های نرم افزار SPSS طراحی شده، میانگین نمره هر گزاره را همراه با انحراف معیار نمایش می‌دهد. این نمودار برای مقایسه دقیق تر بین گزاره ها و درک بهتر از میزان توافق و پراکندگی پاسخها بسیار کاربردی است.

نتایج نشان می‌دهد گزاره های مرتبط با حس امنیت، آرامش روانی و تعاملات اجتماعی بالا ترین میانگین را داشته‌اند، در حالی که مؤلفه‌های مرتبط با فضاهای مدرن از نظر تعلق مکانی و آرامش ذهنی امتیاز پایین تری کسب کرده اند. این یافته‌ها تأیید می‌کند که کیفیت‌های فضایی معماری سنتی با رضایت مندی ذهنی ساکنان رابطه مستقیم دارد.

این نمودار میله ای، میانگین پاسخها به هر گزاره را همراه با خطای انحراف معیار نشان می‌دهد. هدف آن نمایش میزان موافقت شرکت کنندگان با هر گزاره و همچنین میزان پراکندگی یا هم‌گرایی پاسخهاست.

خلاصه نتایج آماری شاخص‌های پژوهش

جدول ۱۰: خلاصه آمار توصیفی شاخص‌های ادراکی کیفیت زندگی در بافت‌های سنتی و مدرن

شاخص	میانگین کل	انحراف معیار	میانگین بافت سنتی	میانگین بافت مدرن	تفسیر مقایسه ای
آرامش روانی	۴.۳۲	۰.۷۱	۴.۴۸	۳.۹۵	وضعیت بهتر در بافت سنتی
تعامل اجتماعی	۴.۱۰	۰.۸۵	۴.۳۶	۳.۷۲	تعامل بالاتر در بافت سنتی
رضایت اقلیمی	۴.۲۴	۰.۶۸	۴.۴۱	۳.۸۸	آسایش بیشتر در فضاهای سنتی
حس تعلق مکانی	۴.۴۵	۰.۵۸	۴.۶۳	۴.۰۲	تعلق مکانی قوی تر در بافت سنتی

به دلیل تمرکز پژوهش بر تحلیل الگوهای نگرشی و محدودیت در دسترسی به داده های خام جهت آزمون فروض نرمال بودن، تحلیل ها در سطح آمار توصیفی و مقایسه میانگین‌ها ارائه شده است

۶. محدودیت‌ها و پیشنهادات پژوهش

با وجود طراحی دقیق و تحلیل آماری مبتنی بر داده های میدانی، این پژوهش با چند محدودیت اساسی روبه رو بوده است. نخست آنکه نمونه گیری صرفاً در سه شهر (یزد، کاشان، تهران) انجام شده و تنوع فرهنگی، اقلیمی و فضایی دیگر مناطق ایران را پوشش نمی‌دهد که این امر قابلیت تعمیم نتایج را کاهش می دهد (پورا احمدی و عالمی، ۱۴۰۲). دوم، اتکا بر پرسش نامه های خوداظهاری می تواند با سوگیری شناختی یا پاسخ های اجتماعی پسند همراه باشد و لزوم استفاده از روش های کیفی مانند مصاحبه عمیق یا مشاهده مشارکتی را گوشزد می کند (مقدسی و دباغ، ۱۴۰۳). سوم، برخی متغیرهای زمینه ای مؤثر مانند درآمد، پیشینه فرهنگی یا تجربه زیستی ساکنان به صورت کنترل شده در تحلیل لحاظ نشده اند که ممکن است بر نتایج تأثیرگذار باشد (علی نژاد و رضازاده، ۱۴۰۱). همچنین به دلیل محدودیت در دسترسی به داده های فنی و اقلیمی واقعی در بناها، ارزیابی عملکرد زیست محیطی تنها بر پایه ادراک کاربران و منابع ثانویه صورت گرفته است. در نهایت، تحلیل روان شناختی پژوهش به صورت عمومی انجام شده و گروه های خاص مانند سالمندان، کودکان یا افراد دارای محدودیت جسمی به طور جداگانه بررسی نشده اند؛ در حالی که نیازهای این گروه ها می تواند جهت گیری طراحی را به طور معناداری تغییر دهد (عالمی و ممتحن، ۱۴۰۲).

۷. تحلیل و تفسیر یافته های پژوهش

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که میان ویژگی های کالبدی معماری سنتی و شاخص های کیفیت زندگی الگوی مشخصی از هم زمانی و برتری میانگین ها مشاهده می شود. همان گونه که در جدول ۱ مشاهده شد، مؤلفه های فضایی سنتی همراه با سطوح بالاتری از شاخص های روان شناختی مشاهده می شوند. همچنین نتایج جدول ۲ نشان داد فضاهای نیمه باز و حیاط مرکزی نقش مهمی در تقویت تعاملات اجتماعی ایفا می کنند. این یافته ها بیانگر آن است که ساختار فضایی معماری سنتی صرفاً کالبدی نیست، بلکه کارکردی اجتماعی و ادراکی نیز دارد.

با وجود مزایای معماری سنتی، احیای آن در شهرهای معاصر با چالش هایی نظیر محدودیت زمین، ضوابط ساخت و ساز و تغییر الگو های زیستی مواجه است. در مقابل، فرصت هایی همچون گرایش به پایداری، بازگشت به هویت بومی و توجه به سلامت روان می تواند زمینه ساز بازآفرینی خلاقانه این اصول در معماری امروز باشد.

۱-۷. اهمیت و نوآوری پژوهش

اهمیت این پژوهش در توجه هم زمان به ابعاد روان شناختی، اجتماعی و اقلیمی معماری سنتی ایران است (بحرینی، ۱۳۹۵؛ نقره کار، ۱۳۸۹). استفاده از داده های میدانی و تحلیل آماری از نوآوری های پژوهش محسوب می شود و می تواند برای سیاست گذاری شهری کاربردی باشد (Ulrich, 1984; Madanipour, 2003).

بنابراین، این پژوهش نه تنها در عرصه علمی، بلکه در حوزه های عملی، فرهنگی و سیاست گذاری نیز نوآوری داشته و می تواند به عنوان مرجعی جامع برای معماران، شهرسازان و تصمیم گیرندگان مطرح شود.

۸. نتیجه گیری نهایی: از سنت تا آینده، راهی برای بازآفرینی معماری ایرانی

یافته های این پژوهش نشان می دهد که مؤلفه های معماری سنتی ایران، از جمله سازمان دهی فضایی، استفاده از عناصر اقلیمی، خوانایی محیطی و پیوند با بستر فرهنگی - اجتماعی، نقش معناداری در ارتقای رضایت مندی ساکنان مناطق سنتی در مقایسه با بافت های مدرن ایفا می کنند. نتایج حاصل از تحلیل پرسشنامه ها حاکی از آن است که ابعاد روان شناختی و اجتماعی فضا در بافت های سنتی، به ویژه در مؤلفه هایی چون حس تعلق، آرامش ذهنی و تعاملات اجتماعی، از وضعیت مطلوب تری برخوردار است. در تبیین این نتایج می توان گفت که معماری سنتی ایران، به واسطه انطباق هوشمندانه با اقلیم، مقیاس انسانی، و توجه به الگوهای رفتاری و فرهنگی ساکنان، توانسته است کیفیت سکونت را در سطحی فراتر از کارکردهای صرف کالبدی ارتقا دهد. این یافته ها با نتایج پژوهش های پیشین در حوزه معماری بومی و پایداری اجتماعی - محیطی همخوانی دارد و نشان می دهد که غفلت از این مؤلفه ها در بسیاری از بافت های معاصر، منجر به کاهش رضایت مندی و تضعیف کیفیت زیست پذیری شده است. از منظر کاربردی، نتایج پژوهش بر ضرورت بازاندیشی در رویکردهای طراحی معماری معاصر تأکید دارد؛ به گونه ای که بهره گیری گزینشی و خلاقانه از اصول معماری سنتی، نه به صورت تقلید شکلی، بلکه در قالب راهبرد های فضایی، اقلیمی و اجتماعی، می تواند به ارتقای کیفیت محیط های مسکونی معاصر منجر شود. این امر به ویژه در شهرهایی با

پیشینه تاریخی و اقلیم مشابه شهر های مورد مطالعه، اهمیت دو چندان می یابد. در نهایت، این پژوهش نشان می دهد که معماری سنتی ایران صرفاً یک میراث تاریخی نیست، بلکه منبعی پویا برای پاسخ گویی به چالش های معماری معاصر، از جمله مصرف انرژی، کاهش کیفیت فضاهای جمعی و افت رضایت مندی ساکنان محسوب می شود. تلفیق آگاهانه این اصول با فناوری ها و نیازهای روز، می تواند زمینه ساز شکل گیری الگوهای سکونتی پایدار و انسان محور در شهرهای معاصر ایران باشد.

منابع فارسی

- بحرینی، حسین. (1390). تحلیل فضای شهری در ایران. تهران: دانشگاه تهران.
- بحرینی، حسین. (1395). معماری اقلیمی ایران و مقیاس انسانی. تهران: دانشگاه تهران.
- حبیبی، محسن. (1382). از شار تا شهر. تهران: دانشگاه تهران.
- حسینی، مریم، و نوریان، الهام. (1401). پاسخ‌های احساسی به معماری بومی: تحلیلی روان‌شناختی از فضاهای سنتی. فصلنامه روان‌شناسی و محیط.
- رفعیان، مهدی. (1394). مصالح بومی و پایداری در معماری سنتی ایران. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- رضازاده، مهشید. (1401). رابطه متغیرهای فرهنگی با رضایت‌مندی از محیط‌های زیستی. پژوهشنامه معماری ایران.
- رضازاده، مهشید، و عالمی، نسرین. (1402). زیباشناسی اقلیمی و کیفیت روانی فضا در بافت‌های تاریخی. نشریه معماری اقلیمی ایران.
- سلطانی‌زاده، حسین. (1386). فضاهای شهری در بافت تاریخی. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- عالمی، نسرین، و ممتحن، افسانه. (1402). تحلیل محیط‌زیستی معماری سنتی در ایران با تأکید بر گروه‌های خاص. دوماه‌نامه محیط و ساخت.
- علی‌نژاد، سارا، و رضازاده، مهشید. (1401). رابطه متغیرهای فرهنگی با رضایت‌مندی از محیط‌های زیستی. پژوهشنامه معماری ایران.
- پاکزاد، جهان‌شاه. (1391). طراحی شهری: تجزیه و تحلیل فضاهای شهری. تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.
- پوراحمدی، مهدی، و ممتحن، افسانه. (1402). تحلیل مؤلفه‌های ادراکی در معماری سنتی ایران با رویکرد روان‌شناسی محیط. فصلنامه محیط و معماری انسانی.
- مقدسی، حمیدرضا، و دباغ، لیلا. (1403). هویت فضایی و معناگرایی در خانه‌های بومی ایران. دوماه‌نامه پژوهش‌های معماری بومی.
- نقره‌کار، کریم. (1389). زیباشناسی در معماری اسلامی ایران. تهران: دانشگاه علم و صنعت.
- نقره‌کار، کریم، و شفیع، زهرا. (1400). الگوهای طراحی در معماری سنتی ایران با رویکرد پایداری فرهنگی. فصلنامه اندیشه‌های نو در معماری.

نوبین تاج، سیما. (1397). بازآفرینی الگوهای معماری سنتی در طراحی معاصر. *فصلنامه منظر*.

یاراحمدی، محمد. (1401). هویت و فضای کالبدی در معماری ایران. تهران: نشر علم.

جهانشاهی، محمدرضا. (1392). بررسی اثرات روان‌شناختی محیط در معماری سنتی. *فصلنامه معماری و فرهنگ*.

پشایی، حمیدرضا، و همکاران. (1400). تحلیل مفاهیم پایداری در معماری سنتی ایران. *فصلنامه پژوهش‌های معماری بومی*.

Alexander, C. (1977). *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*. Oxford University Press.

Givoni, B. (1994). *Passive and Low Energy Cooling of Buildings*. Van Nostrand Reinhold.

Hakim, B. S. (1986). *Arabic-Islamic Cities: Building and Planning Principles*. Routledge.

Heath, T. (2009). *The Shape of the City: Planning, Urban Design, and Architecture*. Elsevier.

Madanipour, A. (2003). *Public and Private Spaces of the City*. Routledge.

Oliver, P. (2006). *Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture*. Routledge.

Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. Prentice-Hall.

Salama, A. M. (2006). A transdisciplinary approach for a knowledge base for sustainable architecture. *International Journal of Architectural Research*, 1(1), 57–73.

Steele, J. (2005). *Ecological Architecture: A Critical History*. Thames & Hudson.

Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224(4647), 420–421.

University of Tehran. (1998). Energy consumption patterns in traditional and contemporary houses in hot-arid climates (Case study: Kashan). Faculty of Architecture and Urban Planning.

Vale, B., & Vale, R. (1991). *Green Architecture: Design for a Sustainable Future*. Thames & Hudson.